

Bálint Gábor (1967) könyvtáros az ELTE Angol-Amerikai Intézetében. Több tanulmánya jelent meg a 20. századi könyvtörténet témaköréből. Martialis verseinek fordításával több mint tíz éve foglalkozik.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
A római lakomák Martialis szemével (2005/3).

A Colosseum megnyitó ünnepségei

Martialis és a *Látványosságok* könyve

Bálint Gábor

Titus császár Kr. u. 80-ban adta át Róma népének az Amphitheatrum Flavianumot, az antik világ legnagyobb befogadóképességű körszínházát: nézőterén akár ötvenezer fő is élvezhette az előadást. Az arénája is igen nagy volt, ám Róma szűkös telekviszonyai miatt mégsem a legnagyobb: míg a Colosseumé 86 × 54 méter, addig a határmenti kisváros, Aquincum katonavárosi amphitheatrumának küzdőtere kb. 90 × 66 méter.

Róma városának ezen a részén korábban Nero császár palotája, a Domus Aurea, ennek hatalmas parkja, illetve egy díszítő állott. Mindezeket Titus apja, Vespasianus császár idejében elbontották, a tavat feltöltötték, és helyükre elkezdték építeni az amphitheatrumot és más középületeket. Az öreg Vespasianus már nem érte meg ezek átadását, de ne feledkezzünk meg arról, hogy mindezen építkezések anyagi háttérét a „fukar” császár intézkedései biztosították, hiszen Nero dicstelen uralkodása végén, illetve a „négy császár” éve alatt az államkincstár teljesen kiürült.

Szükség is volt már Rómában egy igazán nagy befogadóképességű amphitheatrumra, hiszen a korábbiak részben vagy egészében fából készültek, s emiatt tűzveszélyesek voltak, illetve nem rendelkeztek megfelelő teherbíró képességgel. Ennek folytán már Augustusnak szándékában állt felépíteni egy teljes egészében kőből készült, megfelelő méretű épületet, ám erre végül is nem került sor. Vespasianus viszont alighanem kapva kapott az alkalmon, hogy ezáltal is folytassa Augustus életművét. A vállalkozás nagyságát az is mutatja, hogy az épület burkolatához szükséges tiburi mészkőlapok szállítására külön utat építtetett az uralkodó, amelyen a hagyomány szerint a Jeruzsálem bevételkor fogságba esett zsidók alkottak élő láncot.

Az eredeti tervek szerint a körszínház két szintből állt, s ezek jobbára el is készültek még Vespasianus halála előtt, ám Titus újabb két emeletet rakatott az épületre, s csak ezek befejezése után történt meg az átadás, még hozzá egy száz napig tartó ünnepségsorozat keretében. Mellesleg az amphitheatrum e két új szintjének külső díszítése is csak Titus fivére és utódja, Domitianus császár alatt készült el véglegesen. Bár Nero hatalmas, a rhodoszi kolosszust imitáló szobrát még maga Vespasianus alakíttatta át a Napisten alakjává, ezt majd csak mintegy negyven évvel később, Hadrianus császár hozatja az amphitheatrum mellé, amelyet ekkortól kezdenek Colosseumnak nevezni.

Az átadási ünnepségeket minden bizonnyal végigülte egy hispaniai származású római, bizonyos Marcus Valerius Martialis is. Már nem volt fiatal ember, negyven felé járt, de nem igazán találta a helyét Rómában. Huszonhárom éves korában, Nero uralkodásának közepén érkezett a birodalom fővárosá-

Az Amphitheatrum Flavianum belső kiképzése.
Jól látható az arena szintje alatt kialakított pincerendszer

Titus márványszobra (Róma, Vatikáni Múzeum)

ba, ahol a szintén hispaniai családok, elsősorban a két Seneca és Lucanus pártfogását remélte. 65-ben azonban a Piso-összeesküvés leleplezése után támogatói áldozatul estek Nero haragjának. Hogy mit csinált Martialis a következő tizenöt évben, nem tudjuk: bizonyára más, a politikába magukat kevésbé beleártó pártfogókat keresett, talán ügyvédekkel – aligha túl nagy sikerrel. Nyilván már régóta próbálkozott a versírással is, de Vespasianus alatt ez nem kecsegtetett nagy eredménnyel: a puritán, takarékos császár többre tartotta a történetírókat a költőknél.

Titus trónra lépése után viszont ez a helyzet gyökeresen megváltozott, s az Amphitheatrum Flavium megnyitása nagy-szerű alkalmat kínált a színrelépésre. Az új császár már igényelte és honorálta a költők által biztosított propaganda-lehetőséget is. Domitianus alatt ez majd átcsúszik leplezetlen tényérnyalásba – nyersebb kifejezéssel: farkcsóválásba –, ám Martialist ez nem zavarta túlságosan. Hiszen annak idején Horatius és Vergilius is elfogadta a nagyurak kegyét, gondolhatta, s a helyzet mostanra csak annyiban változott, hogy mindenekelőtt *keresni* kell a kegyet, hogy aztán elfogadhassuk.

Elhatározta hát, hogy egy egész könyvnyi epigrammában énekli meg az Amphitheatrum Flaviumot, Titus császár nagy-szerű adományát a római népnek. Nem kétséges, hogy számításai beváltak: a könyv megjelent, és szerzője a hivatalos propaganda egyik szócsöveként megfelelő javadalmazásban részesült: többek között megkapta a *ius trium liberorum*ot, vagyis a háromgyermekesek jogát (amelyet később Domitianus is megerősített), sőt a császár tribunust csinált belőle. Bár továbbra is klienskednie kellett a nagyuraknál, már elindult afelé, hogy vagyont, földbirtokot, városi házat szerezzen.

A későbbi évszázadok nem kedveztek költőnk elsőként megjelent művének. Tizenöt könyve közül ez az egyetlen, amely csak egyetlen kódexben, s igen töredékesen maradt ránk. Az itt sze-

replő mintegy harminc verset, valamint a néhány máshonnan ismert disztichont ma 37 darabra osztják fel a kutatók. Összehasonlításképpen: Martialis legrövidebb könyve is 82 versből áll. Nem tudjuk, hogy eredetileg milyen címmel jelent meg, a középkori másolók a *Liber de spectaculis* vagy *Liber spectaculorum*, vagyis a *Látványosságok könyve* címen emlegették.

A következőkben e mű jelenleg ismert szövegének teljes fordítását adom, kiegészítve némi magyarázattal. A sorszámozás Shackleton Bailey kiadását (Loeb Classical Library, 1993) követi, tehát eltér a korábbi fordításoknál megadottaktól.

Sp. 1.

*Csak hallgasson Egyiptom a sok barbár piramisról,
csend legyen, asszír kert és Babilón falai.*

*Trívia szentélyét se dicsérvék jámbor iónok,
s délosi oltáron néma a szarv, s az agancs,
és Halicarnassus csoda nagy mauzóleumát most
már ne magasztalja bőszen a káriai.*

*Túlszárnyal Caesarunk amphitheatruma mindent:
többi homályba merül, s hírneve csak neki lesz.*

A költő hatásos kezdéssel rögtön az antik világ csodái – itt: a piramisok, Szemiramisz függőkertjei, Babilón falai, az epheszoszi Artemisz-templom, a déloszi Apollón-oltár, Mauuszólosz sírmeleke – közé emeli hetedikként az Amphitheatrum Flaviumot, sőt kijelenti, hogy a többi ezután már említésre sem méltó.

Sp. 2.

*Itt, hol a csillagokig nyújtózik az égi kolosszus,
s színpadi gépszörnyek nőnek az út közepén,
nemrég itt ragyogott a sötét zsarnok palotája:
úgy tűnt, fél Rómát elnyeli majd ez a ház.*

*Épp itt tárul elénk e csodálatos amphitheatrum
roppant tömbje, holott itt Nero mély tava volt.*

*Hirtelen épített fürdőt bámuljuk (ajándék!):
nemrég viskókat falt fel a kert helyüitt.*

*Errefelé ad Claudius oszlopcsarnoka árnyat:
régén idáig nyúlt épp az Aranypalota.*

*Róma uralmad alatt lett újra saját maga, Caesar:
egy úré volt csak – és ma a nép öröme.*

Nero, a „sötét zsarnok”, szerette volna átépíteni egész Rómát, amire a híres tűzvész után lehetősége is adódott. Saját újonnan épülő palotája, a Domus Aurea és az ehhez tartozó park céljaira nagy területeket sajátított ki, és Claudius oszlopcsarnokát is lebonttatta. Ezt még Vespasianus idejében újjáépítették, és a közelben hozták létre a Titus-féle fürdőépületet is.

Sp. 3.

*Hát van olyan barbár nép, s annyira távoli, Caesar,
mely nem jött ide, hogy lássa a városodat?*

*Jött a paraszt, odahagyva a thrák Rhodopét meg a Haemust,
s jött lóvért megívó sztyepppei szarmata is,
és aki meglelt forrásánál látja a Nílust,
és ki a zord tengert szelte keresztül ezért.*

*Sőt az arab sietett ide, és sokakat Saba küldött,
s sáfránytól bűzlőn jött a kilíkiai.*

*Kontybacsavart hajjal járt erre a szőke sycamber,
és másképp becsavart hajjal a mord etióp.*

*Más-más nyelven szól valamennyi, de megvan az összhang:
mind tudják, „a haza atyja” vagy ám igazán.*

Figyeljük meg a kifejezést: „a te városod, Caesar”, holott az előző versből megtudtuk, hogy Róma most már újra „saját maga”, és a „nép öröme”. A következőkben a birodalom szélein élő népcsoportokat sorol fel Martialis, mint afféle egzotikus turistanépséget. Bár az Egyiptomból érkező látogató is átszeli a tengert, ezt nem említi a költő, hiszen a Földközi-tenger már Róma beltengere lett, s már csak a brit szigetről jövő számít igazán „tengeren túlinak”.

Sp. 4.

*Békénk és nyugodalmunk megrögzött zavaróit,
kik bejelentettek sok nyomorult vagyonost,
mind ide hozták és – kicsinek bizonyult az aréna.
Spicli nem adja ma – sőt: kapja a számkivetést.*

Sp. 5.

*Hogy most eltakarodnak a városból a besúgókat,
ezt is Caesarunk bőkezűsége teszi.*

Suetonius is írja, hogy Titus eltávolíttatta a városból a főleg Nero alatt elburjánzott besúgókat. Ez annyiban a „bőkezűség” jele, hogy ezzel a császár lemondott a feljelentések nyomán elítéltek rá szálló vagyonáról.

Sp. 6.

*Pasiphaé tényleg közöszült Krétán a bikával:
láttuk, s így hihető már ez a régi mese.
Mért is bámulnánk, Caesar, ama távoli őskort:
hír volt csak, s a porond most bemutatta nekünk.*

A cirkuszi látványosságok során bemutattak ehhez hasonló mitológiai „élőképeket” is, nyilvánvalóan elítélt gonosztevők szerepeltetésével.

Sp. 7.

*Fegyvereit ma neked forgatta a Hadviselő Mars,
ám nem elég, Caesar: ezt teszi most Venus is.*

Ahogy a következő versben, ebben is női fellépőkre utal Martialis. Venus emlegetése talán nem is egyszerű költői fogás: a Flaviusoknak jól jött, hogy kapcsolatba hozták őket Iulius Caesar, illetve a Iulius–Claudius dinasztia mitológiabeli ősanjával.

Sp. 8.

*Hogyne, megölte a Némea völgyi hatalmas oroszlánt
Hercules egykoron – ezt zengi az ősi rege.
Régi dolog! Hallgassunk róla, hiszen bemutattad
Caesar, hogy most itt női kezek teszik ezt.*

Sp. 9.

*Egy kaukázusi sziklához kikötözve, Prometheus
újránövő máját tépte a saskeselyű.
Most kaledón medvét látunk: darabokra harapja
itt a bitón lógó Laureolust, a latort.
Méltán bűnhődött. Mindenre áll az ítélet,
hogyha a gazdáját vagy szüleit megöli,
vagy ha a templomból aranyat rabol esztelenül, vagy
vad fáklyával akar rontani, Róma, terád.
Mennyi lakolt meg a tettéért! De legyőzi az összest
ez: vele bűnhődés lett ma a régi mese.*

Az útonálló Laureolusról már Caligula idejében nagysikerű mimust írtak. Most lerövidítve előadták itt is, de az ünnepség „fényének” emelése végett e látványosabb és véresebb módon valóban megöltek egy elítéltet. Az ilyen esetekben, amint ezt két további versben is látni fogjuk, úgy látszik, főleg medvéket használtak, melyeket Európa északi erdősegeiből hoztattak.

Sp. 10.

*Daedalus, itt az arénában marcangol a medve:
mennyire vágyod most hordani szárnyaidat!*

Ismét egy elítélt halála, akit vagy valóban Daedalusnak hívtak, vagy a halála előtt Daedalus szerepében – színpadi gépezetek segítségével – repültették az aréna fölött.

Sp. 11.

*Oly látványosságot adott ez a vad rinocérosz
itt a homokban, amit senkise várt ezelőtt.
Rettenetes, mily dühbe gurult, leszegett koponyával!
Mekkora nagy bika ez: egy bika bábu neki.*

A bikák elé az edzések, illetve néha az előadások során piros ruhába öltöztetett szalmabábukat tettek, amelyet a bikák a levegőbe dobáltak – ahogy a mai bikaviadalokon is.

Sp. 12.

*Megtámadta az álnok oroszlánhím idomárját,
hálátlan szájjal megsebesítve kezét.
Ekkora bűnéért méltóképp meglakol egyből:
az, ki botot nem tűrt – tűrje a kopjavasat.
Hogyha ilyen császárunk van, változzon az erkölcs:
ő a vadállatot is megszelidíti, bizony.*

Talán ez az egyetlen vers, amely némileg kétértelműnek tekinthető a császárkultusz szempontjából. Mintha magasztalná Titust itt is, ám talán ott bujkál a szavak közt az a ki nem mondott üzenet, hogy „tűrnöd kell, Róma népe, a rád sújtó botot, hogy megtudd, ki itt az úr!” Míg a korábbi császárokat egyszerűen csak Casearnak kellett szólítani, ekkortájt kezd elterjedni, hogy az uralkodó *dominus* – amely többek között valakinek (egy rabszolgának, egy háziállatnak) a gazdáját is jelentette... Ez a többértelműség fontos elem Martialis későbbi, hasonló tárgyú verseiben is.

Sp. 13.

*Sáros lábú medve dagasztja a véres arénát:
„lépre megy”, elcsúszik, s már feje is beragadt.
Rakjátok csak vissza a fegyvereket hüvelyükbe,
és a kezekből sem szállhat a dárda oda.
Már nem a földön – az égen kell levadászni a prédát,
és nem méla vadász kell, hanem egy madarász.*

A sok öldöklési jelenet után egy kis közjáték: a küzdőtér homokja annyira elázott a rengeteg áldozat véréből, hogy a következő részhez kiküldött medve beleragad a sárba, mint a madarak a kitett lépbe. A rendezőség talán kénytelen volt egy emelőszerkezettel kiszedni onnan az állatot, ezért mondja Martialis, hogy ide már madarász kell.

Sp. 14.

*Cirkuszi állathecc sorsdöntő pillanatában
vemhes vaddisznót szúrt meg a könnyű gerely,
és a nyitott seben egy malac ugrik elő a szegényből.
Ó, Lucina, neked ez születés, te gonosz?
Több fegyvert kívánt bizonyára magába az emse,
hogy kijöhessen e bús módon az összes utód.
Most ki tagadná, hogy szülhette halott anya Bacchust?
Higgyük el: isten volt – s így született e vad is.*

Ismét egy véletlenül adódó jelenet, amely a költőt olyannyira megragadja, hogy még két verset szentel neki. Az említett Lucina a szülést segítő istennő, Bacchus anyja pedig a Jupiter vilámcsapásai következtében meghalt Szemelé.

Sp. 15.

*Súlyos dárda ütött sebet, és a vademse ezáltal
életet is vesztett – és ugyanakkor adott.
Mennyire biztos a jobb, amely így használja a fegyvert:
Lucinái volt, azt hiszem én, ez a kéz!
Mindkét oldalról kitapasztalhatta Dianát:
egyszer az életadót – s egyben az állatölőt.*

A rómaiak Lucinát holdistennő volta miatt Dianával (a görög Artemisszel) azonosították, aki egyben vadászigistennő is volt.

Sp. 16.

*Vemhes vaddisznót széles sebe tette anyává:
méhe gyümölcse azon bújt ki belőle imént.
Nem marad ott, elinált a malac, míg anyja leroskadt.
Ily különöst hoz a sors dús leleménye élénk!*

Sp. 17.

*Mekkora volt a dicsőséged, Meleagros, ezáltal,
s mennyire kis dolog ám Carpophorusnak e kan!
Íme, leszúrta a lándzsájával a rárohanó vad
medvét, fent a fagyos északi sarkkör urát,
és leterített ő egy ritka hatalmas oroszlánt
– Hercules izmaihoz illene ekkora szörny –,
és gerelyébe szaladt bele ugrás közben a párdúc. [...]
Annak a hírnév jut – ennek a csésze csupán.*

Újabb vers arról, hogy Martialis szerint a mítoszokat ma már felülmúlja a valóság: Carpophorus, az ismert *venator*, vagyis vadász az új Meleagros (a vadkanölő) és Hercules együttvéve. A hetedik sor után néhány – páros számú – sor hiányzik. A befejezés nem teljesen egyértelmű: Csengery János szerint a fellépő jutalma egy csésze pénz lehetett, mivel azonban az eredeti kifejezés (*paterna*) áldozati csészét is jelenthet, elképzelhető más értelmezés is. Ugyanakkor ez a sor egyike azon szövegromlásoknak, amelyekre a kutatók egészen eltérő megoldásokat találnak. A sor fordítása így akár ez is lehet: „ennyi siker, s mégsem fárad el ő sohasem.”

Sp. 18.

*Égbe ragadták, lám, a bikát a porond közepéről:
nem mesterséges – áhitatos dolog ez.*

Sp. 19.

*Régen, a testvér-tengeren Európét bika vitte;
most pedig Alcidest – éppen a csillagokig.
Caesar és Jupiter tehenét mérd össze, te Fáva:
egyenlő a teher – s ez magasabbra került.*

Ez a két epigramma azok közé tartozik, amelyekről korábban azt feltételezték, hogy csak hosszabb versek töredékei. Az előbbiben talán az a mítoszvariáns jelenik meg, mely szerint Európé elrablója egy valódi bika volt, amelyet Zeusz hálából a csillagok közé emelt, de az is lehet, hogy az utóbbi versben említett jelenetről van szó, vagyis hogy Héraklész halála után egy bika emelte az égbe. Mindkét esetben a már emlegetett emelőszerkezetek segítségével történt a megjelenítés.

Sp. 20.

*Jámborul egy elefánt térdelt, Caesar, le előtted:
lám, hogy imád – s az előbb űzte el itt a bikát!
És nem a hajcsártól betanítva, parancsra csinálta:
ösztöne súgta neki, hogy ki az isteni lény.*

Sp. 21.

*Hogy nyalogatja a jól ismert idomárja kezét a
tigris, a hyrcánus tájbeli ritka csoda.
És az oroszlánt habzó szájjal marta halálra:
új dolog ez, bizony én még sose láttam ilyet.
Addig az erdőben sohasem tett volna ilyesmit:
városban, köztünk élve vadult csak el így.*

A tigris mint ázsiai ragadozó valóban ritkaság volt Rómában, ellentétben az Észak-Afrikából származó dús, fekete sörényű, ún. berber oroszlánnal, amelynél nagyobb termetű is volt. Csengery János e vers zárlatában a „Rousseau-i gondolatot” vélte fölfedezni.

Sp. 22.

*Egy bika fáklyával dühösítve rohant a porondon,
s bábukát öklelt fel, hányt fel a csillagokig –
áldozatául esett az imént e hatalmas agyarnak:
tán úgy vélte, legyőz egy elefántot is ő.*

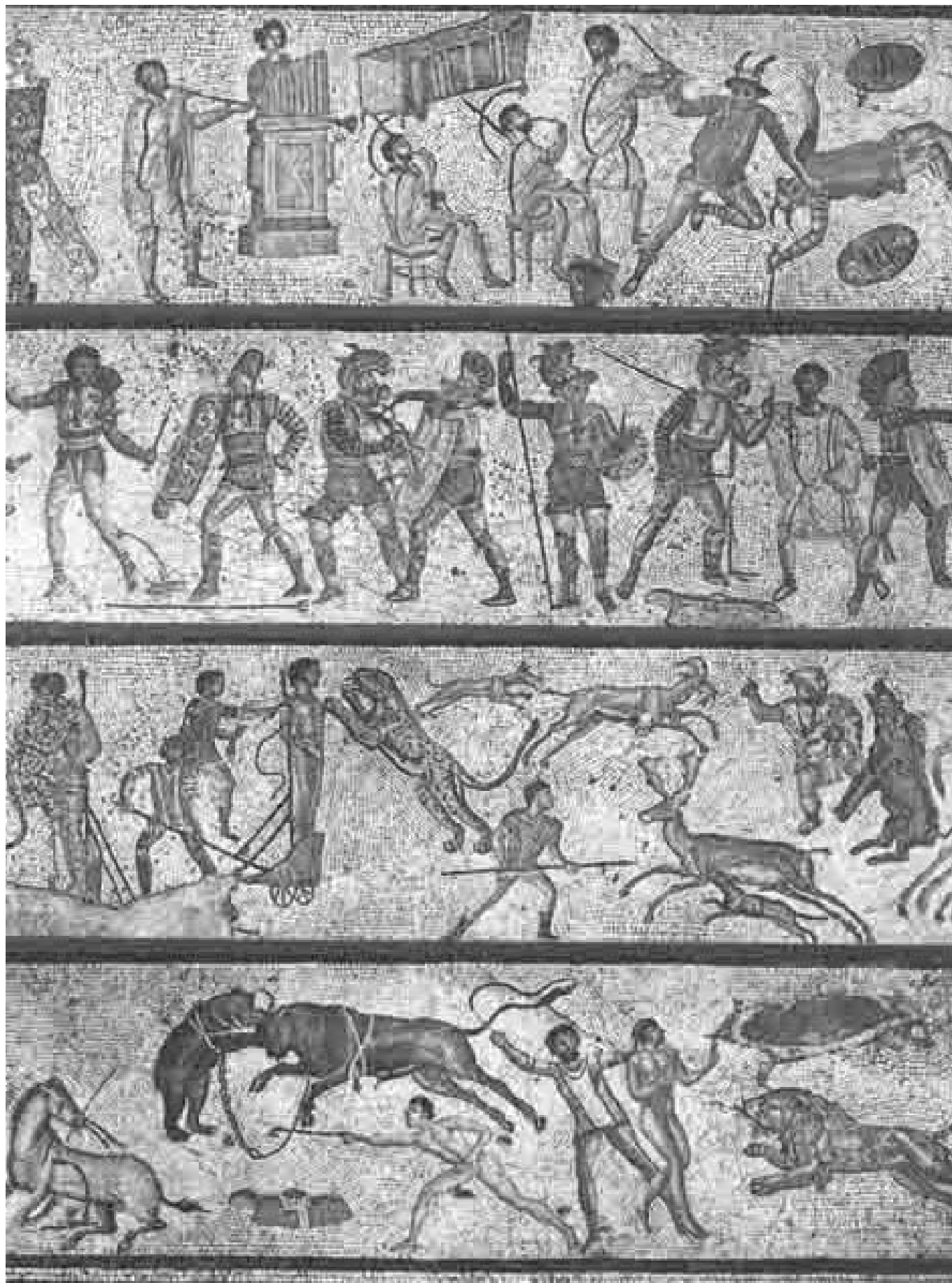
Sp. 23.

*Fél cirkusz Myrinust követelte – amennyi Triumphust,
s Caesar két kézzel intve megadta nekik.
Nem lehetett jobban befejezni butácska vitájuk:
ó, hős császárunk szellemes ötletei!*

Myrinus és Triumphus két közönségkedvenc *venator* lehetett. A programban nyilván csak egyikük szerepelt eredetileg, de Titus, mint a játékok szervezője s a fellépők gazdája, a nézők kérésére mindkettőjüket felléptette.

Sp. 24.

*Hogy láthatta a thrák Rhodope hegye egykoron Orpheust?
Caesar, épp az imént tárta eléd a porond.
Máztak a sziklák és lépdelt a csodálatos erdő
– csak nem a Hesperisek kertje került elibénk? –,
s mindenféle vadak jöttek, keveredve szelíddel,
s szállt a seregnyi madár egyre a dalnok után.
ő maga már széttépve fekiúdt: hálátlan a medve!
Hát ez utóbbi dolog már regeellenes ám.*

Cirkuszi jelenetek zenei aláfestéssel: gladiátorharc, elítélre támadó vadállatok és állatküzdelem jelenetei egy zliteni villa mozaikján (Tripoli, Régészeti Múzeum)

Sp. 25.

*Lám, Orpheust a talaj hasadékból kijövő vad
medve megölte. Ki is küldte fel? Eurydice.*

Ismét egy megelevenedett mitológiai kép: az Orpheus énekére meginduló kövek és fák, valamint az őt követő vadak és madarak jelenete – színpadi gépezetek és betanított állatok segítségével. Az eredeti történet szerint viszont nem medve, hanem a felbőszült, őrjöngő asszonyok tépték szét a dalnokot. A közönség talán ezt akarta látni inkább (bár ilyesmi nyílt színi bemutatása még a római arénában is képtelenség lett volna), ezért mondja Martialis, hogy ez a befejezés ellenkezik a regével. A következő versben viszont már indoklást talál a medve felbukkanására: nyilván Orpheus szerelmese, Eurydice küldte az alvilágból, hogy megölje a dalnokot, s ezáltal máris találkozhatson kedvesével.

Sp. 26.

*Pár hajcsár remegőn ingerli a nagy rinocéroszt,
ám abban nehezen gyűlik a harcra a kedv.
Úgy látszott, ma befellegzett az ígért viadalnak,
ámde kitör mégis végre belőle a düh,
és a nehéz medvét, kettős szarvára emelve
– mint bika egy bábut – hányja a csillagokig.
[Mint ahogyan germán gerelyét odaküldi a célba
még fiatal, de erős s jókezű Carpophorus.]
Ez két ökröt emel fel, alig terhelve nyakát meg,
ettől meghátrál vad bivaly és a bölény,
és az oroszlán sem menekülhet, a nyársba fut ő is.
Lásd be, tömeg, nem volt kár ez a késlekedés!*

Ez a vers a kódexben két külön epigrammaként szerepel, de a kutatók összevonták és a második rész kezdő disztichonját nem tartják idevalónak. Valóban, a már említett Carpophorusról szóló két sor kilóg a szövegből, amely nyilvánvalóan a rinocéroszról szól.

Sp. 27.

*Elkésett néző, aki jöttél messzi vidékről,
és ma először látsz ekkora ünnepeket,
csak be ne csapjon a tény, hogy tengeri ütközetet látsz,
s hullámot, hiszen itt föld dobogott az imént.
Nem hiszed el? Csak várd meg, amíg tovaúsznak a gályák,
s majd ámulsz: „Hiszen itt víz csobogott az imént!”*

Az amphitheatrum arénáját pár perc alatt vízzel lehetett elárasztani, hogy például vízi csatákat mutathassanak be. A maga korában csúcstechnikának számító berendezés láthatólag kivívta Martialis csodálatát.

Sp. 28.

*Hogy megkímélt téged az éjszaka habja, Leandros,
azt ne csodáld: Caesar hozta alád a vizet.*

Ezúttal egy másik mitológiai szerelmespár, az őt a lánytól elválasztó tengerszorost minden éjjel átúszó Leandrosz és Héró történetét mutatta be az aréna. A mese szerint Leandrosz vízbe fullad, ám úgy látszik, Titus most megkegyelmezett a szerelmest jászó elítéltnak.

Sp. 29.

*Míg a szerelme után kutatott elszánva Leandros,
elfáradt, s már-már húzta a mélybe az ár.
Hát így szólt a szegény, hogy a hullám már közelített:
„Most sietek, kímélj – nyelj be, ha visszajövök.”*

Egyes kutatók szerint a fenti vers eredetileg nem tartozott ebbe a könyvbe, inkább egy festményről írt epigrammának tűnik (vö. XIV. 181).

Sp. 30.

*Néreisek betanult kara játszik a vízben előttünk,
s látunk változatos, tarka gyakorlatokat.
Volt egyenes szigony itt az imént, s most görbül a horgony,
s mintha hajót látnánk, s mintha sudár evezőt,
és az Iker csillagképet ragyogón a magasban,
még a vitorlát is, hogy kifeszíti a szél.
Ej, ki e nagy művész, aki mindezeket kitalálta?
Tán Thetis itt a tanár? Vagy pedig ő tanul itt?*

Újabb vízi jelenet, ezúttal „műúszás”. A vers lezárása már a későbbi Martialist előlegezi, s talán e könyv egyik legjobb pillanata: olyan ügyesek ezek a sellőlányok, hogy biztosan a legismertebb Nereus-lány, Thetis tanította be őket – de talán ő maga is tőlük tanul.

Sp. 31.

*Priscus tartja magát, ugyanúgy, mint Verus, a harcban,
és nem bírt köztük dönteni Mars maga sem.
Már kiabálják: itt az idő felmenteni őket,
ám Caesar a szabályt tartja be mégis, azaz
pajzsuk nélkül kell folytatni az ujjemelésig,
s ő egyet tehet itt, pénzadományokat oszt.
S egyszer végeszakadt, és megszületett az eredmény:
párban harcoltak, s párban is estek el ők.
Mindkettő megkapta a pálmát és a fapálcát:
dupla vitézségért íme a várt jutalom.
Mások alatt sose volt ilyen ám, Caesar, csak alattad,
hogy két ember küzd, s győz ez is és amaz is.*

Amikor egyik gladiátor sem tudta legyőzni a másikat, mindkettőt felmentették a további harc alól, és mindkettő győztesnek számított. Ez a módszer, amelyet most Titus alkalmazott, az Augustus által korábban betiltott *munus sine missione* volt, miszerint mindenképpen az egyik fél halálával kellett végződnie az összecsapásnak. A császár a saját szigorúsága miatt meghalt két gladiátornak már hiába küldi a győzelmet jelentő pálmát és a felszabadítást jelentő fapálcát: mindez nem volna elég egy dicsőítő vershez. Ezért kénytelen Martialis így befejezni az epigrammát, jóllehet egyáltalán nem volt ritkaság az arénában a döntetlen. Ez az egyetlen teljesen fennmaradt vers a *Látványosságok* könyvében, amely gladiátorokkal foglalkozik. Bár természetesen fennáll az a lehetőség, hogy eredetileg több ilyen volt, csak éppen azok veszték el, valószínűbb az, hogy Martialist nem igazán érdekelték a gladiátorok. Amikor néhány év múlva megírja az első „igazi” epigrammás könyvét, az abban lévő 118 versből hat szól amphitheatrumi jelenetről – de egyik sem gladiátorokról, hanem ismét állatokról.

Sp. 32.

*Carpophorust, Caesar, ha a régi korok szülik, akkor
nem lett volna a vad földön a sok csodaszörny:
nem rettegetti úgy az oroslán Némea völgyét,
vagy Calydont az a kan, és Marathont a bika.
Nála a fegyvere? Úgy egyből belepusztul a Hydra,
egy szúrás is elég, és a Chimaera halott.
Ő a tüzet fúvó bika-párt maga is leigázza,
s Pasiphaé mindkét szörnyetegét megöli,
és ha megint feljönnek a tengeri vad kreatúrák,
egymaga Hésionét menti ki, s Andromedát.
Hercules érdemeit számlálgathatja akárki:
nemde nagyobb, ki leöl húsz vadat egy napon is?*

Újabb vers Carphorusról – vajon a vadász Martialis vagy Titus kedvence volt? Ismét Herculeshez hasonlítja, és a görög mitológia híres szörny-ölőjéhez.

Sp. 33.

*Félének dämuvadát űz sebesen a molossusi farka.
Az fárad, de bevet változatos cseleket,
s Caesar lába elé lerogy és könyörögve tekint fel
őrá – s hagyták, nem kapta el egy kutya sem.
.....
tudta, ki itt az ura, s megmenekült emiatt.
Caesar isteni lény! Neki szent ám, szent a hatalma:
el kell hinni, hisz egy vad sohasem hazudik.*

A korábban említett elefánt után most egy másik vadállat fejezi ki hódolatát a császárnak – ami újabb alkalmat ad Martialisnak egy hízelgő vers írására.

Sp. 34.

*Még Augustus adott legelőször flottacsatákat,
ő rendelte el a tengeri trombitaszót.
Caesarunkéhoz képest kicsiség! A habokban
most Thetis új vadakat lát, s Galatea vele.
Trítón, ahogy kocikat lát arrarobogni, lehet, hogy
azt hiszi, Neptunusé mind a habos paripa,
és mialatt ádáz viadalra siet maga Nereus,
biztosan elborzad, hogy gyalogolnia kell.
Azt, amit egy cirkusz bemutat, s amit amphitheatrum,
Caesar, dús vized itt adja ma egyben eléd.
Fucinus és a bitang Nero tóvize szóba se jön már,
ám e hajóviadal híre maradjon örök.*

Jellemző a költőre, hogy a látott *naumachiáról* szóló versében sem magát a hajócsatát írja le, hanem annak egy bevezető jelenetét: a még sekély vízben bemutatott cirkuszi kocsi-versenyt.

Sp. 35.

*Nézd el az összecsapott művem. Ne itéld szigorúan
azt, Caesar, ki siet tetszeni vágyva eléd.*

Ezt és a következő két verset nem tartalmazza a középkori kézirat, tehát nem valószínű, hogy eredetileg e könyv részei lennének. Azonban a fenti két, talán Titusnak szóló sor igen-csak beleillik a *Látványosságok* könyvébe – talán ennek lezárása lehetett.

Sp. 36.

*Másodrendű, de hősi megadni magunk a nagyobbaknak.
Ám ha a kisebbik nyerte: a pálma nehéz.*

Elég nehezen értelmezhető és lefordítható két tömör sor, mely alighanem töredék. Nyilván gladiátorokról szól, ők kaptak pálmaágat a párviadal után.

Sp. 37.

*Flaviusok hírét elrontja a harmadik ember:
két jóért nagy az ár, tán nem is érte meg ez.*

A két jó Flavius: Vespasianus és Titus, a harmadik pedig az utókor által zsarnoknak, „rossz császárnak” tartott Domitianus. E két sort egy Iuvenalis-scholionból ismerjük, és nyilvánvalóan nem tartozott ebbe a könyvbe, hiszen csak Domitianus halála után írhatta Martialis. Nem is vet rá túl jó fényt ez a disztichon, melyben arról az uralkodóról ír negatívan, akinek életében annyit hízelgett.

A *Liber spectaculorumot*, Martialis legkorábbi ismert könyvét háttérbe szorították a későbbi munkái, hiszen nem éri el azok színvonalát. Mégis megérdemli az utókor figyelmét, hiszen ez az egyetlen hosszabb terjedelmű antik szépirodalmi mű, amely a rómaiak számára oly fontos amphiteatrumi játékokkal foglalkozik. Sajnálhatjuk, hogy csak töredékeit ismerjük – ahogy az ihletőjét: a Colosseumot is csak romjaiban csodálhatjuk.